

З НАЗІРАННЯЎ НАД ГЕРМАНІЗМАМІ Ў БАЛАДНЫХ ПЕСНЯХ XIX – ПАЧАТКУ XX стст.

У беларускай вуснапаэтычнай спадчыне прыкметнае месца займаюць балады – ліра-эпічныя песні з напружаным драматычным сюжэтам, якія апавядаюць пра незвычайныя, трагічныя здарэнні ў асабістым, сямейным жыцці чалавека [1, с.5].

Дамінантным цэнтрам балад заўсёды выступае маральна-этычная тэматыка, мастацкія вобразы, эмацыянальны характар апавядання дазваляюць перадаць унутраны канфлікт, які закладзены ў сюжэце твора.

Адной з найлепшых крыніц для вывучэння балад з’яўляюцца дзве кнігі, прысвечаныя баладам, з серыі “Беларуская народная творчасць”. Яны былі выдадзены ў 1977-1978 гг. і змяшчаюць 1128 баладных песень. У першай кнізе знаходзяцца балады з міфалагічнымі матывамі, казачныя балады, балады на аснове загадак і легенд, а таксама балады гульніёва-карагоднага складу. У другой кнізе прадстаўлены навелістычныя і бытавыя балады. Намі былі выбраны балады, запісаныя ў XIX – пачатку XX стст., да гэтага перыяду адносяцца 322 балады, 139 з іх утрымліваюць германізмы.

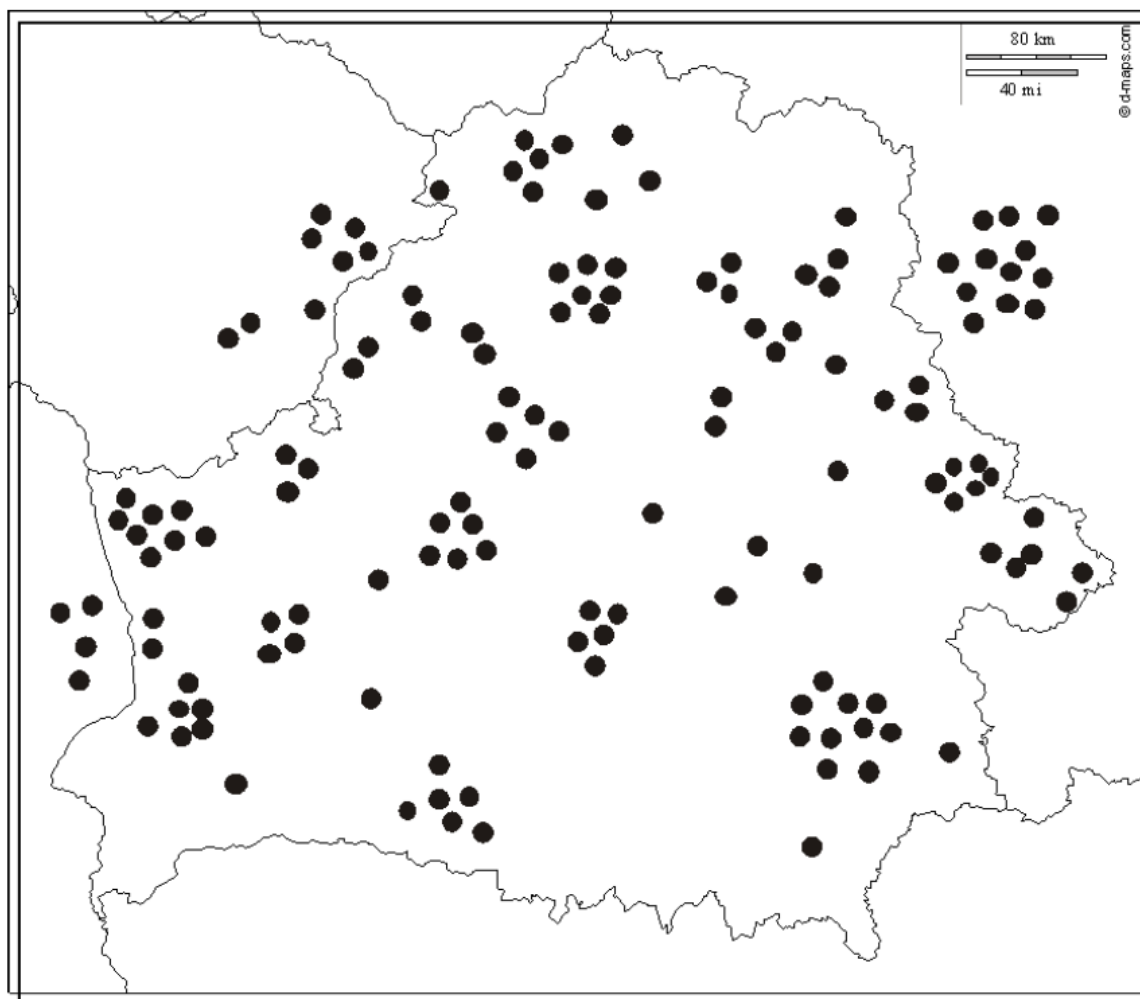
Прааналізуем вызначаныя балады з германізмамі з пункту погляду геаграфічнай распаўсюджанасці. Для гэтага размяркуем балады па губернях, у якіх яны былі запісаны, у дужках пазначана, колькі разоў гэты германізм сустракаецца ў баладах:

№	Губерня	Колькасць балад з германізмамі	Вылучаныя германізмы	Агульная колькасць германізмаў
1	Віленская	30	Бондар (38), рада (18), явар (15), мост (12), шынкар (10), царква (7), ратаваць (5), ганак (4), полк (4), труна (4), рынак (3), вандраваць (2), меч (2), трапіць (2), цукар (2), шэльма (2), вінаград (1), дзякаваць (1), жаўнер (1), кірмаш (1), кужаль (1), куля (1), маляваць (1), млын (1), талер (1), шляхта (1), штурмаваць (1), шукаць (1)	172
2	Гродзенская	27	Явар (16), вандраваць (10), ратаваць (9), труна (6), кужаль (5), будаваць (4), полк (4), шклянка (4), жаўнер (3), лекар (3), мост (3), хлеб (3), жабрак (2), меч (2), рынак (2), талер (2), фартух (2), шафа (2), бук (1), галун (1), жарт (1), кіраваць (1), куля (1), тын (1), царква (1), цэліць (1), шаты (1), шкадаваць (1), шукаць (1), шэльма (1)	94
3	Мінская	22	Шэльма (8), явар (8), ратаваць (6), шукаць (6), вінаград (4), меч (4),	66

			полк (3), шклянка (3), ганак (2), дрот (2), жарт (2), жаўнер (2), ланцут (2), фартух (2), царква (2), вандраваць (1), гетман (1), дзякаваць (1), мост (1), рада (1), талер (1), трапіць (1), труна (1), штука (1), ядваб (1)	
4	Магілёўская	21	Мост (5), ратаваць (5), царква (5), ланцут (4), меч (4), явар (4), рада (3), ганак (2), полк (2), рынак (2), шлях (2), шукаць (2), шэлья (2), вандраваць (1), жаўнер (1), лацман (1), сталь (1), хвіля (1), шкло (1), шукаць (1), шынкар (1)	50
	Гомельскі павет	12	Ратаваць (6), меч (3), рада (3), кужаль (2), явар (2), князь (1), полк (1), ром (1), хвіля (1), царква (1), шукаць (1), шэлья (1)	23
5	Віцебская	13	Рыцар (10), шынкар (6), рада (5), рынак (5), будаваць (2), жаўнер (2), шэлья (2), гандляваць (1), жарт (1), меч (1), мост (1), смак (1), хлеб (1), царква (1), шукаць (1), явар (1)	41
6	Смаленская	12	Шынкар (14), царква (9), рынак (5), кужаль (4), меч (3), ратаваць (2), хлеб (2), шнур (2), полк (1), шклянка (1), шэлья (1), явар (1)	45
7	Чарнігаўская	1	Шынкар (2), меч (1), рынак (1)	4
8	Ковенская	1	Шукаць (1)	1

Пераважная большасць балад з германізмамі, як і саміх германізмаў, сустракаецца на заходняй тэрыторыі сучаснай Беларусі, у былых Віленскай (172 германізмы) і Гродзенскай (94) губернях. Гэта перш за ўсё тлумачыцца іх геаграфічным становішчам, шматлікімі кантактамі з прадстаўнікамі нямецкага этнасу і суседствам з палякамі і літоўцамі. Усходнія губерні, у сваю чаргу, не мелі такіх буйных эканамічных, палітычных, ці сацыяльных узаемадзеянняў з нямецкамоўнымі краінамі, што і адлюстравалася на колькасці германізмаў у баладах, запісаных у гэтай мясцовасці: Магілёўская губерня – 50 германізмаў, Віцебская – 41, Смаленская – 45.

Далей на падставе дадзеных з табліцы створым карту распаўсюджанасці балад з адным і болей германізмам, якія былі запісаны ў XIX – пачатку XX стст.

Уваходу германізмаў у склад беларускай мовы садзейнічалі пэўныя палітычныя, эканамічныя, сацыяльныя, культурныя ўмовы развіцця [5, с. 78]. Такая значная колькасць балад з германізмамі тлумачыцца тым, што узаемадзеянне славянскіх і германскіх моў адносіцца да ліку найбольш старажытных кантактаў. Гандлёвыя сувязі, узброеныя канфлікты, кантакты на побытавым узроўні – усё гэта спрыяла замацаванню ў беларускай мове тых ці іншых слоў нямецкага паходжання [6, с. 58].

Лексіка нямецкага паходжання, якая запазычвалася ў беларускія гаворкі ў розныя гістарычныя перыяды як непасрэдна з нямецкай мовы, так і праз пасрэдніцтва іншых моў – у асноўным праз польскую, часткова – літоўскую, яўрэйскую і рускую мовы, утварае значную ў колькасных адносінах і кампактную ў тэматычным і семантычным планах групу [7, с. 124]. У баладах, запісаных у XIX – пачатку XX стст., шырока выкарыстоўваюцца германізмы, якія валодаюць значным стылістычным патэнцыялам для адлюстравання жыцця чалавека, ваенных падзей, сацыяльных праблем і паўсядзённага быта простага чалавека, яго праблемы і надзеі. Так, у баладах XIX – пачатку XX стст. найбольш часта сустракаюцца наступныя германізмы: явар (47 разоў выкарыстання), бондар (38), шынкар (33), ратаваць (33). Гэтыя словы можна аднесці да даволі ранніх запазычанняў: ‘явар’ паходзіць ад старажытнаверхнямецкага слова *ahorn*

“клён” [9], ‘бондар’ паходзіць ад германскага *budin- і сустракаецца ў пісьмовых крыніцах ужо ў 1540 г. [3], слова ‘ратаваць’ было запазычана праз польскую мову ад нямецкага слова retten і пачынае сустракаецца ў пісьмовых крыніцах з 1516 г. [4, 10], слова ‘шынкар’, якое выходзіць з сярэдневерхнянямецкага слова schenk, адносіцца да германскіх запазычанняў XVI ст. [8, 9]. Улічваючы іх даволі раняе запазычванне і раўнамерную геаграфічную распаўсюджанасць, можна зрабіць высновы аб стабільным засваенні гэтых слоў фактычна на ўсёй тэрыторыі Беларусі.

Беларускія народныя баллады, створаныя мастацкім геніем народа і клапатліва пранесеныя праз вякі ўражлівай на хараство памяццю мінулых пакаленняў, увабралі ў сябе па крупінцы найбольш яркія малюнкi жыцця нашых продкаў, іх уяўленні пра справядлівасць і дабро, іх мары пра волю і шчасце [1, с. 20].

Літаратура

1. Баллады ў дзвюх кнігах, кн. I. / Рэд. К.П. Кабашнікаў, В.І. Ялатаў. – Мінск, “Навука і тэхніка”, 1977. – 784 с.
2. Баллады ў дзвюх кнігах, кн. II. / Рэд. К.П. Кабашнікаў, В.І. Ялатаў. – Мінск, “Навука і тэхніка”, 1978. – 744 с.
3. Гістарычны слоўнік беларускай мовы. Вып. 1. А — Биенье / Галоўн. рэд. А.І. Жураўскі; Слад.: Т.І. Блізнюк [і інш.]. — Мінск: Навука і тэхніка, 1982. — 295 с.
4. Гістарычны слоўнік беларускай мовы. Вып. 30. Ралець — рушать / склад. І. У. Будзько [і інш.]; пад. рэд. А. М. Булыкі. — Мінск : Беларус. навука, 2010. — 496 с.
5. Масленікава, С.С. Германізмы ў дыялектнай мове Гродзеншчыны : манагр. / С.С. Масленікава; навук. Рэд. П.У. Сцяцко. – Гродна: ГрДУ, 2013. – 130 с.
6. Прыгодзіч, А.А. Лексіка нямецкага паходжання ў “Слоўніку беларускай мовы” І.І. Насовіча / А.А. Прыгодзіч // Спадчына Івана Насовіча і беларускае мовазнаўства: матэр. навук. чытанняў, прысвеч. 220-годдзю з дня нарадж. І.І.Насовіча (Мінск, 18.02.2008) / адк. рэд. М.Р.Прыгодзіч. – Мінск, 2008. – С.58-59.
7. Станкевіч А.А. Аб некаторых асаблівасцях функцыянавання і адаптацыі германізмаў у беларускіх гаворках // Беларуска-нямецкае грамадска-культурнае ўзаемадзеянне: гісторыя, сучаснасць, перспектывы: Матэрыялы Міжнароднага “круглага стала” (29-30 красавіка 1996 г.). Беларусіка. Albaruthenica. 7. – Мінск, 1996. – С. 124-129.
8. Станкевіч, А.А. Мова і грамадства: міжмоўныя кантакты і лексічнае ўзаемадзеянне ў беларускіх народных гаворках / А.А. Станкевіч. – Мінск: РІВШ, 2012. – 220.
9. Фасмер, М. Этимологический словарь русского языка. Том 4. / М. Фасмер. – М.: Прогресс, 1987. – 864 с.
10. Этымалагічны слоўнік беларускай мовы. Т. 11. Р – С / НАН Беларусі, Ін-т мовазнаўства імя Я. Коласа ; уклад. В.Л. Авілава [і інш.]; рэд. Г.А. Цыхун. – Мінск: Беларус. навука, 2006. – 333 с.